

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 32, Issue 3, No.83, Autumn 2021, pp. 155-176

Received: 10.11.2020

Accepted: 14.03.2021

Research Paper

Rational Choice, Political Action, and Media: A Study of the Relationship between Political Costs and Students' Online and Offline Political Participation

Mohammad Taghi Abbasi Shavazi *

Assistant Professor, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Department of Sociology, Shiraz University, Shiraz, Iran
mtabbasi@rose.shirazu.ac.ir

Sadegh Panahinasab

PhD Candidate of Sociology, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran
sadeghpanahi12@gmail.com

Dorna Esmailkhani

M.A Graduate in Sociology, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran
Dorna.es@gmail.com

Introduction:

The latest emerging communication technologies such as the Internet and online social networks have drastically shaped individual's participation. Now, with the spread of new technologies (social networks), people can pursue some of their political interests and activities in the online interactive space. Therefore, understanding the political participation of individuals in society without considering its online dimensions would not be enough. In a world where the spatialization of online (offline-offline) is increasing day by day, political participation is not limited to one dimension (i.e. participation in offline (real) space). Another dimension called online political participation (political participation in cyberspace) is also provided for political participation. The prominent role of social networks like Facebook, Twitter, and Telegram in the evolution of political systems shows this crucial point. Taking into account the 'dual speciation of the social world' and the rational choice approach, the present study tried to examine the relationship between political costs (perceived and received) with students' political participation in both online and offline spaces.

Materials and Methods:

In this survey study, the data collection tool was a questionnaire with mostly closed questions organized in several sections. The first part was demographic characteristics; the second part was online and offline political participation; and the third part was about measuring political expenses. The formal validity was used to ensure the validity of the questionnaire and Cronbach's alpha coefficient was used to ensure the reliability. The reliability results of the questionnaire spectra with Cronbach's alpha coefficient were acceptable as follows: the online political participation with the coefficient of 79%, offline political participation with the coefficient of 72%, perceived virtual political cost with the coefficient of 93%, and the virtual and real paid costs with the coefficient of 84%.

The statistical population in this study was all 20000 students in Shiraz University in different stages. Using Cochran's formula, the sample size was 390 for this study.

The stratified random sampling method with proportional quota was used in this regard. In this method, the statistical population was divided into different classes based on faculty, field, gender, and educational levels. From each class, in proportion to the quota of that class, the participants were randomly selected from the sample size and completed the questionnaire voluntarily. To analyze the data, SPSS software at both descriptive and inferential levels and Amos software were used.

The present study seeks to answer three questions: 1) Is online space a less expensive area for participation? 2) Do groups whose participation and activities are thought to be costly or paid more in real space have more political participation in cyberspace?; 3) Can the rational choice approach provide a good explanation for individuals' online and offline political participation?

Discussion of Results and Conclusions:

* Corresponding author

Abbasi Shavazi, M., Panahinasab, & S., Esmailkhani, D. (2021). Rational choice, political action, and media: a study of the relationship between political costs and students' online and offline political participatio. *Journal of Applied Sociology*, 32(3), 155-176.

2322-343x / © 2021 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<http://dx.doi.org/10.22108/jas.2021.125610.2003>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20085745.1400.32.3.7.7>

The present study investigated the relationship between political costs and political participation in both online and offline spaces based on the rational choice approach. Political participation encompasses various levels in the political system, ranging from non-conflict to holding political office. The rational choice approach denotes that the way people look at political participation, like other people's actions in life, is in terms of profit and loss, that is, people with a kind of rational and computational view based on light and cost-benefit decisions decide to participate or not. In general, in the discussion of political participation, individuals can be divided into two categories: those who do not engage in participation and who remotely watch the activities and political behaviors of other people, and those who engage in political participation and look at the cost-benefit perspective at different levels of political participation.

People in the first group seek to benefit from the participation of others without paying any costs. The cost-benefit view of this group of people is accompanied by the argument that if the people involved in the partnership achieve their goals, they are also partners in the profit, and if the political partnership fails to achieve the goal, the people involved pay the cost. Individuals will not incur costs due to their absence from the scene. These people can be called a group who seek a "free ride". Activists of the second group either simply vote and participate in campaigns and contact political figures and parties (conventional participation) or engage in collective action, direct action, and political violence (unconventional participation). The rational choice approach assumes that both groups take such actions by calculating the cost-benefit. It could be argued that it can make more profit by paying less.

Among the components of perceived political cost, the highest average was related to perceived political cost online. Thus it can be concluded that the online space is a more secure space in terms of cost than the offline space. This means that those who participate online will pay less politically, and those who participate in the offline (actual) space will pay more. However, perceived political costs in online (virtual) space are more than offline space, and this may be a factor in preventing people from attending online space. The results showed that contrary to the hypothesis derived from the rational choice approach, the higher the political cost paid by students, the higher their political participation would be. Therefore, it can be said that people who have high participation are probably the ones who have a stronger belief in their political path and expenses; in addition, such expenses cannot stop them from following their path. The next point is that such people who have the experience of paying political costs are not afraid of participating in politics.

The sum of these findings indicates that we in Iran and among students cannot speak of a rational political activist and calculator by defining a rational approach. From this perspective, students are not rational and cost-effective political actors, because their perceptions and calculations of the costs and benefits would not direct their political participation. Also, the costs paid offline do not cause them to engage in political participation in the online space at a lower cost, and vice versa.

Keywords: Rational Choice, Political Participation, Online and Offline Spaces, Paid Costs, Perceived Costs.

References:

- Abdullahi Nejad, A., Qaseminejad, A., & Sadeghi, G. (2016) Social media and political participation in elections the relationship between using facebook, telegram and instagram and students' political participation in elections march 28, 2016. *The Journal of New Media Studies*, 2 (5), 33-73 (in Persian).
- Ameli, S. R. (2016) *Globalization studies: two spatializations and two globalizations*. Tehran: Samt Publication (in Persian).
- Ashtarian, K., & Amirzadeh, M. (2016) Investigating the effects of virtual social networks on political participation (Case Study: Tehran). *The Journal of Politics*, 45 (4), 825-841 (in Persian).
- Dahl, R. (1995) *New policy analysis*. Translated by Hossein Zafarian. First Edition. Tehran: Hossein Zafarian Publication (in Persian).
- Daniel, L. (2002) *Explanation in social sciences*. Translated by Abdul Karim Soroush. Tehran: Sarat Cultural Institute Publication (in Persian).
- Dominguez, J. I., & Huntington, S. P. (1975) Political development, in handbook of political science. *Reading, Mass*, 3, 1-114.
- Downs, A. (1957) An economic theory of democracy. *Journal of Political Economy*, 65 (2), 260-276.
- Ebrahimim, G., Babazadeh Bai, A., & Ebrahimi Ketabi, H. (2012) Investigating the effect of political trust on political participation (study of students who are members of student organizations of the islamic association and student mobilization of mazandaran and noshirvani University of Technology in Babol). *The Journal Sociology Studies of Youth*, 2 (4), 63-82 (in Persian).
- Ghaffari Hashjin, Z., Beiginia, A., & Tasmim Ghatie, A. (2011) Factors affecting the political participation of political science and technical students at the University of Tehran. *The Journal of Political Knowledge*, 6 (2), 207-240 (in Persian).
- Javadi Yeganeh, M. (2008) The sociological approach to rational choice theory. *The Journal of Culture Strategy*, 1 (3), 40 (in Persian).
- Keshavarz, Z., & Yazd Khasti, B. (2012) Sociological analysis of the studied electoral behavior: the ninth election of the islamic consultative assembly of Isfahan constituency. *The Journal of Election Studies*, (1), 9-34 (in Persian).
- Moghaddas, A., & Islami, A. (2006) Exploration of rational choice theory with an emphasis on michael hector's views. *The Journal of Social Sciences*, 1 (3), 175-211 (in Persian).
- Moore, B. (1990) *The social roots of dictatorship and democracy*. Translated by Hossein Bashirieh. Tehran: University Publishing Center (in Persian).
- Olson, M. (1971) *The logic collective action*. London: Harvard University Press.
- Omidi, A., & Moradifar, S. (2019) Explaining the Impact of social media on political participation (Case Study of Mazandaran Province). *World Media Magazine*, 13 (1), 254-275 (in Persian).
- Rahbar Qazi, M., Masoudnia, H., Sadeghi Naqdali, Z., & Poureh, A. (2016) The role of virtual social networks in the tendency to participate in elections and political orientations. *The Journal of Communication Research*, 23

- (2), 125-145 (in Persian).
- Rezaei, H. (2013) Theories of political participation with an electoral approach. *The Journal of Election Studies*, 11 (110), 54-63 (in Persian).
- Ruedin, D. (2011) Testing milbrath's 1965 framework of political participation: institutions and social capital. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*, 3 (3), 1-46.
- Rush, M. (2002) *Society and political*. Translated by Manouchehr Saburi. Tehran: Samt Publication (in Persian).
- Sadari, A., Saei, A., & Khalili Ardakani, M. (2016) *Analysis of electoral amount participation in the iran presidential election (1358-1388)*. Master Thesis, Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran (in Persian).
- Sayed Emami, K. (2007) Student political participation: assess some predictors of political participation. *The Journal of Political Science Research*, 2 (1), 59-77 (in Persian).
- Towner, T. L. (2013) All political participation is socially networked? new media and the 2012 election. *Social Science Computer Review*, 31 (5), 527-541.
- Whiteley, P. F. (1995) Rational choice and political participation- evaluating the debate. *The Journal of Political Research*, 48 (1), 211-233.

انتخاب عقلانی، کنش سیاسی و رسانه‌ها: مطالعه رابطه هزینه‌های سیاسی با مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین دانشجویان

محمدتقی عباسی شوازی* ، استادیار بخش جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز ایران
mtabbasi@rose.shirazu.ac.ir

صادق پناهی نسب، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز،

ایران

sadeghpanahi12@gmail.com

درنا اسماعیل خانی، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز،

شیراز، ایران

Dorna.es@gmail.com

چکیده

در نظام‌های سیاسی دموکراتیک، مشارکت سیاسی حق طبیعی هر شهروند است؛ اما نوع و میزان مشارکت در گروه‌های مختلف به نسبت شرایط اجتماعی - فرهنگی و فناوریانه متفاوت است. در دهه‌های اخیر همراه با رشد و گسترش فناوری‌های جدید ارتباطی همچون اینترنت و شبکه‌های اجتماعی آنلاین، نوع، میزان مشارکت و تأثیرات آن در نظام‌های سیاسی تغییراتی را به خود دیده است. نقش شبکه‌های اجتماعی همچون فیس‌بوک، توئیتر، تلگرام و ... در تغییر و تحولات نظام‌های سیاسی در سال‌های اخیر این امر را تأیید می‌کند. با توجه به رویکرد انتخاب عقلانی و پارادایم فضایی شدن جهان اجتماعی، این مطالعه پیمایشی با در نظر گرفتن رویکرد انتخاب عقلانی و پارادایم دوفضایی شدن جهان اجتماعی، تلاش کرده است رابطه هزینه‌های سیاسی (درک‌شده و دریافت‌شده) با مشارکت سیاسی دانشجویان را در دو فضای آنلاین و آفلاین از طریق مدل‌سازی معادلات ساختاری بررسی کند؛ بر این اساس، ۳۹۰ نفر از ۲۰۰۰ دانشجوی دانشگاه شیراز با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و متناسب با حجم انتخاب شدند و پرسش‌نامه را تکمیل کردند. نتایج نشان می‌دهند با وجود مشارکت سیاسی آفلاین بیشتر به وسیله دانشجویان، هزینه‌های سیاسی درک‌شده با مشارکت سیاسی در هر دو فضا رابطه معناداری ندارد؛ اما هزینه‌های سیاسی پرداخت‌شده در هر دو فضا با مشارکت سیاسی رابطه مثبت و معناداری دارد. نتایج نشان می‌دهند برای تبیین مشارکت سیاسی باید فراتر از رویکرد انتخاب عقلانی رفت و متغیرهایی همچون فرهنگ سیاسی جامعه و تفاسیر فرهنگی کنشگران سیاسی را نیز در نظر گرفت.

واژه‌های کلیدی: انتخاب عقلانی، مشارکت سیاسی، فضای آنلاین و آفلاین، هزینه‌های پرداخت‌شده، هزینه‌های درک‌شده

* نویسنده مسؤول

عباسی شوازی، م؛ پناهی نسب، ص. و اسماعیل خانی، د. (۱۴۰۰). «انتخاب عقلانی، کنش سیاسی و رسانه‌ها: مطالعه رابطه هزینه‌های سیاسی با مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین دانشجویان»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۲(۳): ۱۵۵-۱۷۶.

مقدمه و بیان مسئله

دموکراسی، حکومتی مبتنی بر انتخابات رقابت آمیز، آزاد، حاکمیت مردم، آزادی‌های مدنی، سیاسی و دوره‌ای برای تعیین مقامات تصمیم‌گیرنده است. مشارکت سیاسی به منزله یکی از مؤلفه‌های دموکراسی را می‌توان فعالیت داوطلبانه اعضای جامعه در انتخاب رهبران و شرکت مستقیم و غیرمستقیم در سیاست‌گذاری عمومی دانست.

مشارکت سیاسی را می‌توان درگیر شدن فرد در سطوح مختلف فعالیت در نظام سیاسی از درگیری‌نداشتن تا داشتن مقام رسمی سیاسی دانست (راش، ۱۳۸۱: ۱۲۳). لستر میلبراث، سلسله‌مراتبی از مشارکت سیاسی را مطرح کرده است که از درگیر نشدن در سیاست تا داشتن مقام سیاسی یا اداری تغییر می‌کند و پایین‌ترین سطح مشارکت واقعی، رأی دادن در انتخابات است؛ در واقع، رأی دادن از منظر تعداد افراد درگیر در فرایند مشارکت سیاسی، پرشمار و از نظر کیفیت مشارکت، در سطح حداقلی قرار می‌گیرد (به نقل از عبداللہی نژاد و همکاران، ۱۳۹۵). مشارکت ارتباط دوسویه میان نظام سیاسی و جامعه را فراهم می‌کند؛ در این بستر مردم مشارکت‌کننده صرف نیستند؛ بلکه با انتخاب مسئولان سیاسی در تصمیم‌گیری‌ها دخالت می‌کنند و با اعمال نظارت خود به اشکال مختلف احساس نزدیکی بین خود و هیئت حاکمه را به وجود می‌آورند.

صرف حضور در فضای سیاسی خالی از هزینه و منفعت نخواهد بود. مردم براساس رفتار عقلانی، تصمیم می‌گیرند کنش سیاسی داشته باشند یا نداشته باشند. رهیافت‌گزینه عقلانی به فعالیت سیاسی، با فرض عقلانیت آغاز می‌شود. شهروندان از طریق محاسبه دقیق سود و زیان، تصمیم به کنش سیاسی می‌گیرند. آنها حداکثر تلاش خود را می‌کنند تا در هر موقعیتی، با یک چشم به منافعی که از کنش سیاسی عایدشان می‌شود و با چشمی دیگر، به زیان‌هایی که این کنش در بر دارد، نگاه و آنها را با هم تراز کنند و بر مبنای اصل عقلانیت، اقدام به کنش‌داشتن یا کنش‌نداشتن می‌کنند (Downs, 1957)؛ بر این اساس، مردم بار رأی دادن را بر دوش نخواهند کشید، مگر فایده

موردانتظار بر هزینه‌های آن فزونی نگیرد (سرداری، ۱۳۹۲).

در انتخاب عقلانی فرض بر این است که انسان‌ها عقلانی رفتار می‌کنند و کنش آنها مبتنی بر شناختی است که در شرایط خاص از مؤثرترین وسایل برای رسیدن به اهداف خود دارند. در رویکرد انتخاب عقلانی افراد با توجه به مجموعه‌ای از کنش‌های بالقوه، کنشی را برمی‌گزینند که برای آنها بهترین نتیجه را در بر داشته باشد. براساس این رویکرد، افرادی که قصد حضور در فضای سیاسی را دارند با در پیش گرفتن رویکردی عقلانی در پی به حداکثر رساندن سود و حداقل کردن هزینه‌ها هستند؛ تا جایی که آتونی داونز، مهم‌ترین نظریه‌پرداز مکتب انتخاب عقلانه، معتقد است در حوزه سیاست، هرگونه رفتار سیاسی حاصل تصمیم فردی بازیگری است که به طور عقلانه از میان گزینه‌های مختلفی که در یک وضعیت خاص پیش روی اوست، گزینه‌ای را انتخاب کند که به بهترین شکل اهداف او را تأمین می‌کند (سیدامامی، ۱۳۸۶). یکی از مواردی که افراد در آن به منزله کنشگران سیاسی بحث هزینه و فایده را مطرح می‌کنند، مشارکت سیاسی است.

امروزه ما با گسترش پیشرفت فناوری و اینترنت و حضور در فضای مجازی، وارد عصری به نام دوجوانی شدن یا دوفضایی شدن، شده‌ایم؛ به گونه‌ای که جهان واقعی با داشتن ویژگی‌های جغرافیایی، برخورداری از نظام سیاسی مبتنی بر دولت - ملت، طبیعی - صنعتی بودن، محسوس بودن و معطوف بودن به احساس قدیم‌تر شناخته می‌شود. در حالی که جهان مجازی با ویژگی‌هایی مثل بی مکان، فرازمان بودن، صنعتی بودن محض، محدود نبودن به قوانین مدنی دولت - ملت‌ها، برخورداری از معرفت‌شناسی تغییر شکل‌یافته پسامدرن، دسترسی‌پذیری همزمان، روی فضا بودن و برخورداری از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی نسبتاً جدید، از جهان واقعی جدا می‌شود. جهان دوم، فضای ظهور مفاهیم و مقوله‌ها و «مجازهای واقعی» بسیاری مانند مبارزات سیاسی، احزاب سیاسی مجازی، تضادهای دینی و نهضتی مجازی و همچنین شکل‌گیری شهر مجازی در مقابل

اصفهان»، نشان داده‌اند شبکه‌های اجتماعی حتی بر گرایش سیاسی افراد تأثیر می‌گذارند؛ به طوری که در بیشتر موارد، استفاده‌کنندگان از شبکه‌های اجتماعی، بیشتر از دیگران به سمت گروه‌های سیاسی اصلاح‌طلب گرایش دارند.

مطالعه امیددی و مرادی فر (۱۳۹۷) که به تبیین تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر مشارکت سیاسی بین رأی‌دهندگان استان مازندران پرداخته‌اند، نشان داد بین استفاده خبری کاربران با میزان مشارکت سیاسی رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. همچنین بین مدت‌زمان استفاده، عضو شدن و فعالیت تفریحی کاربران از فناوری‌های وب ۲ با میزان مشارکت سیاسی رابطه معناداری وجود ندارد.

پژوهش‌های لایگلی نشان می‌دهند داشتن دوستان فعال در امور سیاسی موجب افزایش احتمال مشارکت خود افراد می‌شود. او نتیجه می‌گیرد که بحث با دوستان علاقه‌مند به سیاست یا کسانی که به فعالیت سیاسی می‌پردازند، می‌تواند در یادگیری فرد به فعالیت در امور سیاسی کمک کند (به نقل از غفاری‌هشجین و همکاران، ۱۳۸۹). یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهند در مبارزات انتخاباتی ریاست‌جمهوری آمریکا (۲۰۰۸)، جوانان برای شناخت نامزدهای انتخاباتی، پیوستن به گروه‌های سیاسی، مشارکت در بحث‌های سیاسی و تسهیم اطلاعات سیاسی با دیگران از رسانه‌های اجتماعی بهره گرفته‌اند. در انتخابات ۲۰۱۲ نیز رفتار مشابهی از سوی جوانان مشاهده شد (عبداللهی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵).

ویسرز و استول (۲۰۱۳) در مقاله «اینترنت و راه‌های جدید مشارکت سیاسی: مشارکت آنلاین در مقابل مشارکت آفلاین»، در تلاش برای کشف بینش‌های جدیدی درباره مشارکت آنلاین سیاسی بوده‌اند. براساس مطالعات انجام‌شده در این پژوهش، فیس‌بوک سبب ایجاد جنبش و تقویت دسته‌ای از افراد می‌شود که در نهایت، فعالیت سیاسی بیشتری انجام می‌دهند. همچنین با در نظر گرفتن متغیر اجتماعی - جمعیتی بین نمونه‌های مطالعه‌شده، مشخص شد افرادی که به منابع دسترسی بیشتری دارند، فعالیت بیشتری نیز در این زمینه انجام می‌دهند.

شهر فیزیکی و مادی است (عاملی، ۱۳۹۵: ۱۹-۱۸). مهم‌ترین تغییری که فضای دوجوهانی به وجود آورده است، تغییر در روابط انسانی است؛ در واقع، ارتباطات چهره‌به‌چهره سنتی در سطح وسیعی جای خود را به ارتباطات در فضای مجازی، مثل ارتباط به واسطه رایانه یا وسایل ارتباط از راه دور و یا وسایل ارتباط جمعی داده است. این تغییر فضای ارتباطی در واقع، تجربه تعامل اجتماعی متفاوتی را وارد زندگی انسان کرده است؛ بنابراین، برخلاف گذشته که مشارکت تنها در ارتباطات چهره‌به‌چهره، سخنرانی‌ها، توزیع پلاکاردها و ... یا به نوعی مشارکت در فضای آفلاین خلاصه می‌شد، امروزه با ظهور و بروز اینترنت و شبکه‌های اجتماعی جهان، زیست‌جهان سیاسی ما وارد عرصه دوفضایی شدن شده است. به دنبال آن مشارکت سیاسی تنها به محیط‌های واقعی محدود نمی‌شود؛ بلکه این امکان برای افراد فراهم شده است که فعالیت خود را به محیط دیگری یعنی فضای مجازی انتقال و در این فضا - که به نوعی فضای گمنامی است - فعالیت خود را ادامه دهند. با این تفاسیر، ما با مشارکت سیاسی در دو فضا روبه‌رو هستیم: مشارکت سیاسی در فضای آفلاین و آنلاین؛ هر دو فضا زمینه را برای فعالیت و مشارکت در ابعاد مختلف و درجه‌های متفاوت سیاست فراهم می‌کنند. در میان جمعیت عظیم و گسترده جوانان، از آنجا که دانشجویان می‌توانند بیشترین نقش را در تحولات سیاسی کشور داشته باشند، به مشارکت سیاسی تمایل بیشتری دارند.

منابع موجود در زمینه این پژوهش، بیشتر به بحث مشارکت سیاسی و شبکه‌های اجتماعی پرداخته‌اند:

اشتریان و امیرزاده (۱۳۹۴) با بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مشارکت سیاسی در شهر تهران، به این نتیجه رسیده‌اند که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و مشارکت رابطه منفی و معناداری وجود دارد.

رهبر قاضی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در تمایل به مشارکت انتخاباتی و جهت‌گیری‌های سیاسی در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر

مسالمت آمیزی است که اعضای یک جامعه به قصد تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به آن روی می‌آورند (Scoff, 1975: 425).

نویسندگانی همچون مایرون واینر، بر خصوصیات ارادی و داوطلبانه مشارکت تأکید دارند و وابستگی به سازمان‌ها و حضور در راهپیمایی‌های عمومی به فرمان دولت را مشارکت نمی‌دانند؛ ولی از دیدگاه ساموئل هانتینگتون، مشارکت تحریک‌شده و غیرارادی هم در زمره مشارکت سیاسی محسوب می‌شود؛ زیرا بسیاری از مشارکت‌ها در سیستم‌های دموکراتیک و رقابتی را هم شامل عنصر فشار و دست‌سازی می‌داند (مور، ۱۳۶۹).

رابرت دال در پی آن است که گرایش‌داشتن یا گرایش‌نداشتن افراد به مشارکت سیاسی را تبیین کند و در این زمینه، معتقد است اگر میزان اثربخشی سیاسی زیاد باشد، میزان مشارکت سیاسی نیز افزایش می‌یابد و اگر میزان اثربخشی سیاسی کم باشد، بی‌تفاوتی را ایجاد می‌کند. به نظر دال، وقتی افراد تصور کنند آنچه انجام می‌دهند اثر چشمگیری بر نتایج سیاسی خواهد گذاشت، بیشتر در امور سیاسی درگیر می‌شوند و برعکس. دال معتقد است کسی نمی‌تواند تأثیر عقاید و عمل سیاسی خود را بر دیگران انکار کند. به نظر او، در سیاست (برخلاف علوم طبیعی) بین نظر علمی و عقاید، یعنی معرفت سیاسی و عقیده سیاسی فاصله‌ای نیست؛ بنابراین، برای او این نکته آشکار است که عقاید سیاسی همانند نیاز به امنیت و تهدید امنیت، در عمل سیاسی فرد اثر می‌گذارند و ساختار و کارکرد نهادها و نظام‌های سیاسی را متأثر می‌کنند (دال، ۱۳۷۴: ۹۴). او همچنین معتقد است هرچه فعالیت‌های سیاسی پردردسرت‌تر، وقت‌گیرتر و پرخرج‌تر یا دشوارتر باشد، افراد کمتر به آنها جلب می‌شوند؛ بنابراین، حضور افراد در فرایند‌گزینش نخبگان سیاسی از طریق شرکت در انتخابات، بیشتر از دیگر سطوح مشارکت سیاسی خواهد بود و حضورنداشتن آنها نیز در این سطح ابتدایی نمایان است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰).

میلبراث سطوح مشارکت سیاسی را شامل رأی‌دادن،

با توجه به پیش‌فرض‌های ارائه‌شده و واکاوی پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه مشارکت سیاسی و فضای مجازی، می‌توان مدعی بود که در پژوهش‌های پیشین از بحث رویکرد عقلانی در مطالعه مشارکت سیاسی غفلت شده است؛ بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر، مطالعه تأثیر هزینه‌های سیاسی درک‌شده و پرداخت‌شده دانشجویان بر مشارکت سیاسی آنها در دو فضای آنالاین و آفلاین است.

در زمینه مسئله بیان‌شده، این سؤالات مطرح می‌شود: آیا فضای آنالاین عرصه کم‌هزینه‌تری برای مشارکت است یا خیر؟ آیا گروه‌هایی که مشارکت و فعالیت در فضای واقعی را پرهزینه‌تر تصور می‌کنند، مشارکت سیاسی آنالاین بیشتری دارند یا خیر؟

چارچوب نظری پژوهش

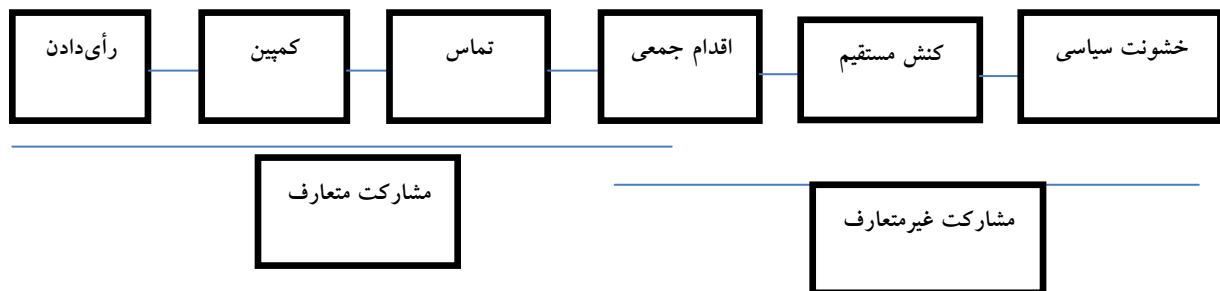
مشارکت سیاسی و انتخاب عقلانی

مشارکت سیاسی را نمی‌توان به مشارکت رأی‌دهی یا حتی انواع نهادینه‌شده آن - برای مثال، عضو شدن در احزاب یا فعالیت‌های تبلیغی برای احزاب سیاسی یا نامزدها در زمان انتخابات - محدود کرد؛ بلکه مشارکت سیاسی طیف گوناگونی از رفتارهای سیاسی را در بر می‌گیرد که یک سمت آن شرکت در رأی‌گیری و سوی دیگر آن شرکت در قیامی جمعی برای ایجاد دگرگونی‌های بنیادین در جامعه است؛ در عین حال، سطوح مشارکت سیاسی را می‌توان نوعی سلسله‌مراتب در نظر گرفت که برحسب شدت مشارکت فرد در امور سیاسی جامعه تنظیم شده است و از در معرض قراردادن خود در برابر محرک‌های سیاسی در پایین‌ترین سطح آغاز می‌شود و تا پذیرش مسئولیت حزبی یا کشوری ادامه می‌یابد (سیدامامی، ۱۳۸۶). مشارکت سیاسی، فعالیت خصوصی شهروندان به قصد تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌های دولت است (Dominguez & Huntington, 1975). اسکاف مشارکت را کنش عقلانی در نظر می‌گیرد که افراد به آن دست می‌زنند، نه چیزی که آن را به دست می‌آورند؛ در واقع، مشارکت سیاسی مجموعه فعالیت‌های ارادی

رأی‌گیری بود. از آن زمان، دامنه مشارکت گسترش یافت و مشارکت متعارف، پس از آن مشارکت غیرمتعارف را شامل می‌شود (Milbrath & Goel, 1977).

نامه نوشتن به مسئولان، راهپیمایی، صرف پول برای احزاب و پیوستن به سازمان‌های اجتماعی یا جنبش‌های سیاسی می‌داند. در دهه‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰، تمرکز مطالعات به‌طور کامل بر

نمودار ۱- الگوی تحلیلی پژوهش: عوامل موثر بر مشارکت سیاسی

Fig 1- Analytical model of research: Factors affecting political participation

رویکرد انتخاب عقلانی

نظریه انتخاب عقلانی را براساس تقسیم‌بندی ریتزر از انگاره‌های جامعه‌شناختی، باید جزء انگاره تعریف اجتماعی محسوب کرد. ریتزر موضوع مطالعه انگاره تعریف اجتماعی را جهان ذهنی خرد و آن بخش از جهان عینی خرد می‌داند که به فراگردهای ذهنی (کنش) می‌پردازد. براساس الگوی تلفیقی جغری‌الکزندر، می‌توان جایگاه نظریه انتخاب عقلانی را در پیوستار کنش و نظم یافت. بر این اساس، نظریه انتخاب عقلانی را باید نظریه بررسی کنش فردی دانست. حتی در جایی که کنش‌های جمعی بررسی می‌شوند، بیش از آنکه مانند نظریه‌های کلان، ساختارهای کلان و نهادهای اجتماعی واحد تحلیل واقع شود، کنش‌های جمعی به کنش‌های فردی تجزیه و کنش‌های فردی تحلیل می‌شوند (به نقل از لیتل، ۱۳۸۱). در نظریه انتخاب عقلانی، جامعه مجموعه‌ای از افراد دارای کنش عقلانی است. کنش عقلانی در این منظر، کنش عقلانی معطوف به هدف در تعریف وبر یا کنش مبتنی بر عقلانیت ابزاری است. این افراد آگاه، مختار و هدفمند در هر شرایطی به دنبال بیشینه کردن سود خود هستند. کار فاعلانی عقلانی آن است که در چارچوب اعتقاداتشان، به نسبت شقوق ممکن و عواقب مختار شقوق، شقی را برگزینند که

از این منظر، مشارکت سیاسی به دو گونه مسالمت‌آمیز و غیرمسالمت‌آمیز تقسیم می‌شود. مشارکت سیاسی مسالمت‌آمیز افراد و گروه‌های اجتماعی، در چارچوب مقررات قانونی و درون سیستم سیاسی انجام می‌شود و مشروعیت سیاسی نظام حکومتی را به ذهن متبادر می‌کند؛ ولی مشارکت سیاسی از نوع غیرمسالمت‌آمیز آن، از نبودن نهادهای پاسخگویی و بحران مشروعیت نظام سیاسی نزد افراد و گروه‌های مشارکت‌کننده حکایت می‌کند؛ اما اینگونه مشارکت نزد حاملان و عاملان قدرت سیاسی اصولاً مشارکت سیاسی نیست؛ بلکه صرفاً خشونت، ترور سیاسی، غیرقانونی و بدون مشروعیت قلمداد می‌شود.

تشکیل گروه‌های سیاسی، به اجرا گذاشتن برنامه‌های تنظیم شده از طرف حزب و حکومت، کاربران حکومت، رأی‌دادن، تماس با دستگاه‌های اداری، تبلیغات برای نامزدها و سیاست‌های دولتی و ... را می‌توان از اشکال مشارکت سیاسی مسالمت‌آمیز دانست. همچنین آدم‌کشی سیاسی، جنگ‌های چریکی در ابعاد شهری و روستایی، کودتا، طغیان گروه‌های نظامی، شورش و تظاهرات، اعتصاب‌ها، جنگ داخلی و انقلاب، ابعاد مشارکت سیاسی خشونت‌آمیز را تشکیل می‌دهند.

باشد؛ بنابراین، افراد در بازار سیاسی رأی خود را خرج حزبی خواهند کرد که با توجه به اطلاعات موجود، احتمال زیادی می‌دهند اهداف آنها را برآورده کند. در این مورد، موقعیت یا وفاداری حزبی عوامل کم‌اهمیت‌تری از تلاش عقلانی برای حزب یا فردی است که منافع فردی رأی‌دهندگان را (که بیشتر منافع اقتصادی دانسته می‌شود) به بهترین شکل تأمین کند. اگرچه این رهیافت لزوماً با وفاداری حزبی سازگار نیست، بر اهمیت مسائل مطرح در انتخابات به منزله بخشی از مشارکت سیاسی تأکید می‌ورزد (رضایی، ۱۳۹۲: ۶۰). اولسن^۱ (۱۹۷۱) نیز معتقد است نفع شخصی عقلانی فرد را وادار می‌کند هزینه‌های مشارکت را در گروه یا عمل جمعی، در مقابل منافع بسنجد و عقلانیت را عامل قوی برای مشارکت سیاسی بداند (به نقل از سرداری، ۱۳۹۲).

در این نظریه، رأی‌دهندگان از میان برنامه‌های اعلام‌شده به وسیله نامزدهای انتخاباتی، هر کدام را که تأمین‌کننده منافع آنها باشد، انتخاب می‌کنند. به طور کلی پژوهشگران طرفدار این الگو، معتقدند رأی‌دادن تصمیمی فردی است که از پایگاه اجتماعی، احساسات، عواطف و بستگی‌های حزبی رأی‌دهندگان مستقل است؛ زیرا در واقع، رأی افراد را، موضوعات مطرح‌شده در دوران انتخابات که نامزدها بیان می‌کنند، رقم می‌زند (کشاورز و یزدخواستی، ۱۳۹۱).

با توجه به اینکه امروزه بخش مهمی از نمودهای مشارکت سیاسی به صورت آنلاین و در فضای مجازی شکل می‌گیرند (از خواندن و کامنت گذاشتن زیر مطالب سیاسی، ارسال پست‌ها و توئیتهای سیاسی تا جمع‌آوری تومارهای آنلاین و ارسال ایمیل و پیام به صاحب منصبان سیاسی و ...) و فضای سیاسی جامعه را متأثر می‌کنند، این نوع مشارکت سیاسی (آنلاین) باید در کنار نمودهای مشارکت سیاسی قدیمی تر و در فضای آفلاین واقعی دیده شود و بدون در نظر گرفتن این دو نوع مشارکت به طور همزمان، مطالعه کامل و جامع نخواهد بود؛ بنابراین، در این مطالعه مشارکت سیاسی دانشجویان در

برای رسیدن به غایتشان بهترین راه باشد. کلمن نیز معتقد است در برخی موقعیت‌ها، استفاده از آن مفهوم از عقلانیت که در اقتصاد به کار می‌رود، ضروری است؛ مفهومی که اساس کنشگر عقلانی را در نظریه اقتصادی تشکیل می‌دهد. این مفهوم بر پایه اندیشه کنش‌های مختلف استوار است که فایده معینی برای کنشگر دارد و با یک اصل کنش همراه است که می‌توان آن را اینگونه بیان کرد که کنشگر کنشی را انتخاب می‌کند که حداکثر فایده را نصیب او کند (جوادی‌یگانه، ۱۳۸۷).

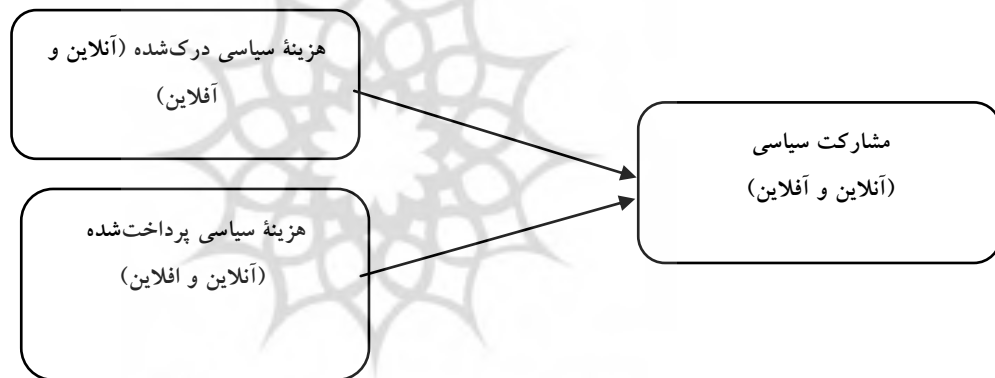
آنتونی داونز (۱۹۵۷) در کتاب *یک نظریه اقتصادی دموکراسی*، بر این باور است که انگیزه فرد در فعالیت‌های سیاسی اساساً اقتصادی و عقلانی، بر سود و هزینه مبتنی است. مدافع برجسته این نوع انگیزه، آنتونی داونز است. او نظریه نیرومندی از مشارکت را ارائه می‌کند که اگرچه تماماً به رفتار رأی‌دادن مربوط است، می‌توان آن را بر سطوح و انواع دیگر مشارکت تطبیق داد. داونز یک فرد محاسبه‌گر عقلانی را مطرح می‌کند که می‌کوشد هزینه‌ها را به حداقل و منافع را به حداکثر برساند و در سیستمی عمل می‌کند که در آن احزاب برای به حداکثر رساندن رأی، فعالیت و شهروندان به طور عقلانی رفتار می‌کنند. او بحث خود را با عنوان «رأی‌دهنده عقلانی» مطرح کرد که بعدها این نظریه به «فرضیه رأی‌دهنده عقلانی» معروف شد. داونز در این باره می‌نویسد: شهروندان به صورت عقلانی در هر عمل خود، منافعشان را حداکثر می‌کنند. این حداکثرسازی درباره رأی‌دادن و به‌طور کلی، مشارکت داشتن یا مشارکت‌نداشتن در روند انتخابات نیز صدق می‌کند. چنانچه فردی تشخیص دهد هزینه‌های شرکت او در انتخابات از منافع آن بیشتر است، در انتخابات شرکت نخواهد کرد و چنانچه عکس این قضیه صادق باشد، شرکت خواهد کرد.

در واقع، داونز گزینش‌های سیاسی را مانند گزینش‌های اقتصادی می‌داند و معتقد است در بازار اقتصادی، مصرف‌کننده، کالاها را از نظر قیمت و مرغوبیت مقایسه می‌کند و کالایی را می‌خرد که از لحاظ اقتصادی خرید آن معقول

¹ Olsen

خواهد خورد و برعکس. بنابراین، در این مطالعه با مبنا قراردادن پارادایم دوفضایی شدن و رویکرد نظری انتخاب عقلانی، تلاش شده است با سنجش دو متغیر هزینه‌های سیاسی درک شده و پرداخت شده که از نظریه انتخاب عقلانی برآمده‌اند، در مرحله اول میزان هزینه‌های مشارکت سیاسی در دو فضای آنلاین و آفلاین از نظر دانشجویان سنجیده و سپس بررسی شود که آیا هزینه‌های سیاسی درک شده و پرداخت شده می‌توانند میزان مشارکت سیاسی آنها را تبیین کنند یا خیر. بدین شیوه می‌توان رویکرد انتخاب عقلانی را در فضای سیاسی ایران و در ارتباط خاص با مشارکت سیاسی دانشجویان به بوتۀ آزمون سپرد.

هر دو فضای آنلاین و آفلاین سنجیده می‌شود. براساس نظریه انتخاب عقلانی، کنشگران سیاسی موجودات محاسبه‌گر و عقلانی‌اند که به دنبال کاهش هزینه‌ها و افزایش منافع‌اند. به بیان دیگر، افراد هنگامی دست به کنش و مشارکت سیاسی می‌زنند که نتایج محاسبات آنها از هزینه‌ها و فایده‌های مشارکت سیاسی، در نهایت، به نفع آنها باشد و یا هزینه کمتری در بر داشته باشد. براساس مفروضات نظریه انتخاب عقلانی، به نظر می‌رسد هرچه دانشجویان هزینه سیاسی درک شده و پرداخت شده بالاتری داشته باشند، مشارکت پایین‌تری را رقم می‌زنند و برعکس. از سوی دیگر، هزینه‌های سیاسی درک شده و پرداخت شده به وسیله دانشجویان در هر کدام از این دو فضا کمتر باشد، مشارکت سیاسی بالاتری رقم

شکل ۱- الگوی تحلیلی پژوهش: عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی

Fig 1- Analytical model of research: factors affecting political participation

تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم

تعریف نظری مشارکت سیاسی: مشارکت سیاسی طیف گوناگونی از رفتارهای سیاسی را در بر می‌گیرد که یک سوی آن شرکت در رأی‌گیری و سوی دیگر آن شرکت در قیامی جمعی برای ایجاد دگرگونی‌های بنیادین در جامعه است؛ در عین حال، سطوح مشارکت سیاسی را می‌توان نوعی سلسله مراتب در نظر گرفت که برحسب شدت مشارکت فرد در امور سیاسی جامعه تنظیم می‌شود و از در معرض قراردادن خود در برابر محرک‌های سیاسی در پایین‌ترین سطح آغاز و تا پذیرش مسئولیت حزبی یا کشوری ادامه می‌یابد.

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- بین هزینه سیاسی درک شده (آفلاین و آنلاین) با مشارکت سیاسی (آنلاین و آفلاین) رابطه وجود دارد.
- ۲- بین هزینه سیاسی پرداخت شده (آفلاین و آنلاین) با مشارکت سیاسی (آنلاین و آفلاین) رابطه وجود دارد.
- ۳- بین هزینه سیاسی درک شده (آنلاین و آفلاین) با مشارکت سیاسی (کل) رابطه وجود دارد.
- ۴- بین هزینه سیاسی پرداخت شده (آنلاین و آفلاین) با مشارکت سیاسی (کل) رابطه وجود دارد.

دو فضای آفلاین و آنلاین بهره برده شده است.

هزینه سیاسی درک شده: برای سنجش هزینه درک شده در فضای آنلاین و آفلاین، ۵ گویه شامل دستگیر شدن، آسیب دیدن از نیروهای امنیتی، به در دسر افتادن خانواده، حذف یا فیلتر شدن سایت و ... با استفاده از طیف لیکرت سنجیده شدند و گویه‌ها به صورت اصلاً، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد و از شماره ۰ تا ۴ چهار نمره گذاری شدند. در الگوی پژوهش گویه‌ها با نام‌های ۱x26.1 تا ۵x26.5 مشخص شده‌اند.

هزینه سیاسی پرداخت شده: برای سنجش این متغیر از پاسخگویان سؤال شده است که آیا تاکنون به دلیل فعالیت‌های سیاسی در فضای آنلاین و آفلاین دچار مشکل شده‌اند یا خیر. پنج گزینه این گویه از هیچ‌گاه تا زیاد به صورت ۰-۴ نمره‌گذاری شدند. گویه (۲۷x) در الگوی پژوهش به هزینه‌های سیاسی پرداخت شده آنلاین و گویه (۲۹x) به هزینه‌های سیاسی پرداخت شده آفلاین مربوط است.

روش پژوهش

روش انجام هر پژوهش، با توجه به نوع موضوع، سؤالات پژوهش و اهداف آن مشخص می‌شود. با توجه به موضوع و اهداف این پژوهش، این مطالعه با رویکردی کمی و با روش پیمایش انجام شده است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه با سؤالات عمدتاً بسته بوده و در چند بخش تنظیم شده است؛ بخش اول مشخصات جمعیت شناختی، بخش دوم مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین و بخش سوم، سنجش هزینه‌های سیاسی بوده است. برای اطمینان از روایی پرسش‌نامه، از روایی صوری و برای اطمینان از پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتایج پایایی طیف‌های پرسش‌نامه با ضریب آلفای کرونباخ، پذیرفتنی و به شرح زیر بوده‌اند:

مشارکت سیاسی آنلاین با ضریب ۰/۷۹، مشارکت سیاسی آفلاین با ضریب ۰/۷۲، هزینه سیاسی درک شده مجازی با ضریب ۰/۹۳ و هزینه‌های پرداخت شده مجازی و واقعی با ضریب ۰/۸۴.

تعریف عملیاتی مشارکت سیاسی: در این پژوهش

مشارکت سیاسی در دو بعد آنلاین و آفلاین بررسی شده است. مشارکت سیاسی آنلاین با تعداد ۶ گویه - از مشارکت در پایین ترین سطح مثل آپلود عکس یا ویدیوی سیاسی، مشارکت در کمپینی آنلاین با ارسال عکس یا نوشتن مطلب و امضای طومار مجازی درباره مسائل سیاسی تا بالاترین سطح مثل ترغیب کسی به شرکت در رویدادی سیاسی یا حمایت از فعالیتی سیاسی از طریق اینترنت، ارسال مطالبی با محتوای سیاسی برای نشر در وبسایت‌های مجازی و دعوت به تجمعی همگانی، راهپیمایی با یک برنامه سیاسی از طریق اینترنت - با استفاده از طیف لیکرت سنجیده شده است که گویه‌ها به صورت ۱x19.1 تا ۶x19.6 نامگذاری شده‌اند. همچنین مشارکت سیاسی آفلاین با تعداد ۷ گویه - از مشارکت در پایین ترین سطح مانند شرکت در مراسم استقبال از یک فرد سیاسی به دعوت گروه‌ها یا اشخاص سیاسی، نوشتن مقاله یا یادداشتی در روزنامه یا مجله‌ای در ایران و پوشیدن و استفاده از نمادهای سیاسی برای مقاصد سیاسی تا بالاترین سطح مانند شرکت در اعتراضات، تظاهرات و راهپیمایی‌ها، شرکت در جلسه یا مباحثه سیاسی غیررسمی، اعلام طرفداری و تبلیغ برای یک نامزد انتخاباتی و تحریم انتخابات برای نشان دادن اعتراض سیاسی - با استفاده از طیف لیکرت سنجیده شده است و گویه‌ها به صورت اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد، خیلی زیاد از صفر تا پنج نمره‌گذاری شده‌اند. سؤالات به صورت ۱x21.1 تا ۷x21.7 نامگذاری شده‌اند.

تعریف نظری انتخاب عقلانی: در این نظریه، انگیزه فرد

در فعالیت‌های سیاسی اساساً اقتصادی و عقلانی، بر سود و هزینه مبتنی است؛ یعنی افراد براساس محاسبه عقلانی (سود - هزینه) اقدام به فعالیت‌های سیاسی خواهند کرد.

تعریف عملیاتی انتخاب عقلانی

در این پژوهش برای عملیاتی کردن انتخاب عقلانی از دو متغیر هزینه‌های سیاسی درک شده و هزینه‌های سیاسی پرداخت شده در

از مهم‌ترین روش‌های تعیین اعتبار سازه، تحلیل عاملی است که شامل دو نوع تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی است. شاخص کفایت نمونه‌گیری کیزر - میر - اولکین (آزمون KMO) برای تعیین مناسب بودن همبستگی بین گویه‌ها در ماتریس استفاده می‌شود. دامنه این آماره بین صفر و یک است. آزمون کرویت بارتلت برای همه گویه‌ها در سطح حداقل ۹۵ درصد اطمینان معنی‌دار است. جامعه آماری در این پژوهش، همه دانشجویان دانشگاه شیراز در مقاطع مختلف بوده‌اند که براساس اعلام رسمی اداره کل خدمات آموزش دانشگاه شیراز، تعداد دانشجویان دختر و پسر این دانشگاه حدود ۲۰۰۰۰ نفر اعلام و با استفاده از

فرمول کوکران، حجم نمونه ۳۹۰ نفری برای این مطالعه در نظر گرفته شد. در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با سهمیه متناسب استفاده شد. در این روش جامعه آماری براساس دانشکده، رشته، جنسیت و مقاطع تحصیلی به طبقات مختلف تقسیم و از هر طبقه، متناسب با سهمیه آن طبقه، از حجم نمونه به‌طور تصادفی انتخاب شدند و پرسش‌نامه را به‌طور داوطلبانه و با رضایت تکمیل کردند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی و برای آزمون الگوی پژوهش از نرم‌افزار Amos استفاده شده است.

جدول ۱- نتایج پایایی و روایی متغیرهای پژوهش

Table 1- Results of reliability and validity of research variables

متغیرها	نوع متغیر	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ	آزمون کیزر - میر	آزمون بارتلت	سطح معنی‌داری
مشارکت سیاسی آنلاین	وابسته	۶	۷۹٪	۸۹۰٪	۸۶۷/۷۴۱	۰/۰۰۰
مشارکت سیاسی آفلاین	وابسته	۷	۷۲٪	۸۴۰٪	۶۵۶/۴۷۹	۰/۰۰۰
هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین	مستقل	۵	۹۳٪	۸۸۳٪	۱۷۲۲/۰۹۸	۰/۰۰۰
هزینه سیاسی درک‌شده آفلاین	مستقل	۶	۹۶٪	۹۲۸٪	۲۷۶۳/۳۲۸	۰/۰۰۰

جنسیت، تحصیلات و طبقه اجتماعی در جدول زیر آمده است.

نتایج توصیفی پژوهش

در این بخش، اطلاعات زمینه‌ای پاسخگویان به تفکیک

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب متغیرهای زمینه‌ای

Table 2 - Frequency distribution of respondents according to contextual variables

متغیر	تعداد	درصد
جنسیت	۱۸۰	۴۶
مرد	۲۱۰	۵۴
زن	۳۹۰	۱۰۰
کل	۲۵۱	۶۴/۴
کارشناسی	۹۷	۲۴/۹
مقطع تحصیلی	۴۲	۱۰/۸
کارشناسی ارشد	۳۹۰	۱۰۰
دکتری	۳۱	۸/۱
کل	۳۴۰	۸۹/۳
طبقه بالا	۱۰	۲/۶
طبقه اجتماعی	۳۸۱	۱۰۰
متوسط		
پایین		
کل		

همچنین ۸/۱ درصد پاسخگویان خود را به طبقه بالا و ۸۹/۳ درصد خود را به طبقه متوسط متعلق می‌دانستند. ۲/۶ درصد از پاسخگویان را نیز طبقه پایین تشکیل داده‌اند. دامنه سنی شرکت‌کنندگان نیز بین ۱۸ تا ۴۸ سال بود که میانگین سنی آنها ۲۳/۳۶ با انحراف معیار ۴/۷۵ بود. در ادامه، ویژگی‌های توصیفی متغیرهای پژوهش نمایش داده شده است.

همان گونه که جدول نشان می‌دهد، تعداد پاسخگویان دانشجو در این پژوهش ۳۹۰ نفر بوده‌اند که از این تعداد ۱۸۰ نفر معادل ۴۶ درصد، مردان و ۲۱۰ نفر، معادل ۵۴ درصد نمونه را زنان تشکیل داده‌اند. ۶۴/۴ درصد از پاسخگویان در مقطع کارشناسی، ۲۴/۹ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۱۰/۸ درصد در مقطع دکتری مشغول به تحصیل بوده‌اند.

جدول ۳- یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

Table 3- Descriptive findings of research variables

متغیر	میانگین	انحراف معیار	نمره حداقل	نمره حداکثر
هزینه سیاسی درک‌شده آفلاین	۲۲/۳۵	۶/۰۱	۶	۳۰
هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین	۲۴/۸۶	۶/۷	۷	۳۵
هزینه سیاسی پرداخت‌شده آفلاین	۰/۱۳	۰/۴۹	۰	۳
هزینه سیاسی پرداخت‌شده آنلاین	۰/۰۹	۰/۴۲	۰	۳
مشارکت سیاسی آفلاین	۳۷/۵۶	۱۲/۹۷	۲۲	۸۵
مشارکت سیاسی آنلاین	۲۹/۹۳	۱۱/۱	۲۰	۶۸

دانشجویان از هزینه بالاتر مشارکت سیاسی آنلاین، این مشارکت آفلاین است که هزینه پرداخت‌شده بیشتری دارد. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه دانشجویان در دانشگاه‌ها در فعالیت‌های سیاسی متنوعی مشارکت می‌کنند و عضو تشکل‌های سیاسی مختلفی هستند، براساس نوع کنش سیاسی آنان در فضای دانشگاه و حتی جامعه، با مشکلات، محدودیت‌ها و موانعی روبه‌رو شوند که به منزله هزینه کنش سیاسی برای آنان مطرح شود. همین امر می‌تواند هزینه‌های پرداخت‌شده آفلاین را افزایش دهد. این تحلیل زمانی تقویت می‌شود که بدانیم میزان مشارکت آفلاین (۳۷/۵۶) دانشجویان در زمان انجام این مطالعه، بیش از مشارکت سیاسی آنلاین (۲۹/۹۳) آنها بوده است؛ بنابراین، زمانی که بیشترین مشارکت سیاسی دانشجویان به شکل آفلاین و در دنیای واقعی است، باید هزینه پرداخت‌شده در این فضا نیز بیشتر باشد.

نتایج استنباطی پژوهش

جدول ۳ توصیفی از میزان هزینه‌های درک‌شده و پرداخت‌شده و مشارکت سیاسی دانشجویان در دو فضای آنلاین و آفلاین را به نمایش گذاشته است. هزینه‌های سیاسی درک‌شده، نشان‌دهنده محاسبات ذهنی و تصورات دانشجویان از هزینه‌های مشارکت سیاسی است. این نوع ادراک‌ها و محاسبات ذهنی می‌تواند ناشی از محاسبات شخصی، تجربه دوستان و اطرافیان، شنیده‌ها و اطلاعات و اخبار از فضای سیاسی دانشگاه و جامعه باشد؛ البته به دلیل مقتضیات خاص فضای مجازی این محاسبات ممکن است برای فضای آفلاین متفاوت باشد. نتایج نشان می‌دهند میانگین هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین (۲۴/۸۶) بیش از هزینه سیاسی درک‌شده آفلاین (۲۲/۳۵) است. این بدین معناست که دانشجویان هزینه مشارکت سیاسی در فضای مجازی را بیش از هزینه‌های مشارکت در دنیای واقعی تصور و محاسبه می‌کنند؛ در حالی که هزینه پرداخت‌شده ناشی از مشارکت سیاسی آفلاین (۰/۱۳)، اندکی بیش از هزینه پرداخت‌شده ناشی از مشارکت سیاسی آنلاین (۰/۰۹) است؛ بنابراین، با وجود تصور

در این بخش، ابتدا برای آزمون فرضیه‌های پژوهش، ماتریس همبستگی متغیرهای مستقل و وابسته در جدول ۴ آمده است. در بخش بعدی آزمون الگوی پژوهش از طریق مدل‌سازی معادلات

ساختاری آمده است که سه الگو برای بررسی رابطه هزینه‌ها با مشارکت سیاسی آنلاین، افلاین و مشارکت کل (آنلاین و افلاین) به‌طور جداگانه ذکر شده است.

جدول ۴- ماتریس همبستگی متغیرهای مستقل و وابسته مطالعه

Table 4 - Correlation matrix of independent and dependent variables of the study

متغیرهای مطالعه	مشارکت سیاسی آنلاین	مشارکت سیاسی افلاین	هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین	هزینه سیاسی درک‌شده افلاین	هزینه سیاسی پرداخت‌شده آنلاین	هزینه سیاسی پرداخت‌شده افلاین
مشارکت سیاسی آنلاین	۱					
مشارکت سیاسی افلاین	۰/۷۱۴**	۱				
هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین	۰/۰۶۶	۰/۰۶۶	۱			
هزینه سیاسی درک‌شده افلاین	-۰/۰۰۲	۰/۰۰۱	۰/۷۶۱**	۱		
هزینه سیاسی پرداخت‌شده آنلاین	۰/۲۱۴**	۰/۱۸۴**	-۰/۰۵۷	-۰/۱۳۶**	۱	
هزینه سیاسی پرداخت‌شده افلاین	۰/۲۰۰**	۰/۲۶۵**	-۰/۰۴۵	-۰/۰۷۲	۰/۵۰۸**	۱

P** < 0/001

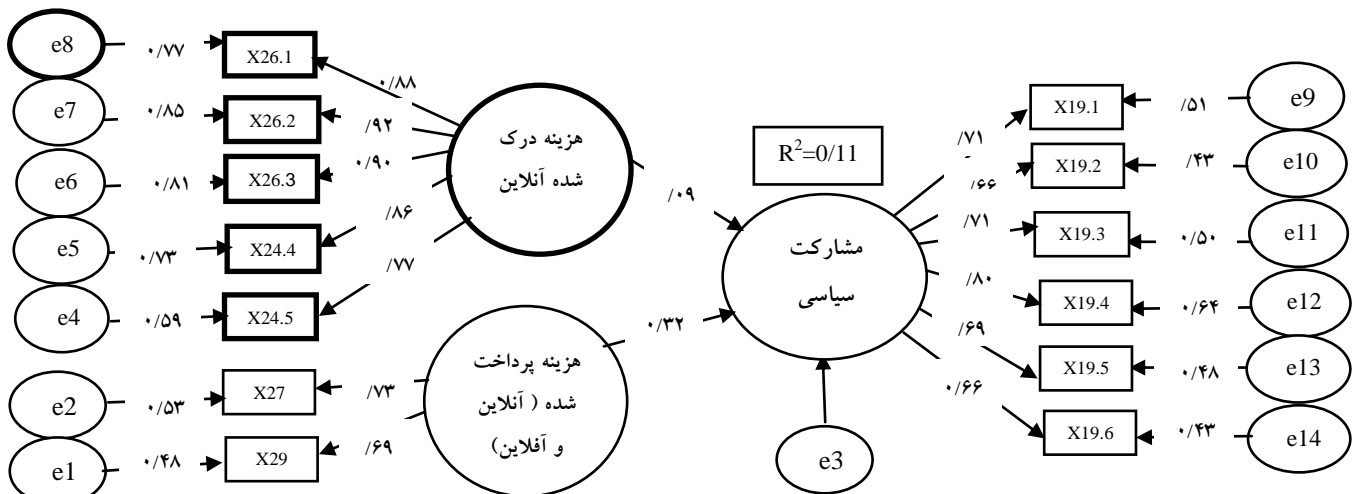
جدول ۴ نتایج آزمون همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود، بین هزینه‌های سیاسی درک‌شده آنلاین و افلاین با مشارکت سیاسی آنلاین و افلاین رابطه معناداری وجود ندارد؛ بنابراین، فرضیه شماره ۱ به‌طور کلی رد می‌شود. این یافته بدین معناست که دانشجویان صرفاً براساس درک کلی خود از هزینه‌های مشارکت، تصمیم به کنش داشتن یا کنش نداشتن سیاسی نمی‌گیرند؛ بنابراین، با وجود تصریح نظریه کنش عقلانی بر محاسبه‌گر بودن کنشگر سیاسی، این متغیر نتوانسته است تأثیر معناداری بر کنش سیاسی دانشجویان بگذارد. این یافته نشان می‌دهد یا دانشجویان محاسبات درستی ندارند و یا عقلانی و مبتنی بر محاسبات هزینه و فایده عمل نمی‌کنند.

نتایج درباره رابطه هزینه‌های پرداخت شده با مشارکت سیاسی متفاوت است. یافته‌ها از وجود رابطه مستقیم و معنادار بین این دو متغیر پرده برمی‌دارند. همچنین از رابطه‌ای در تضاد با قضایای نظریه انتخاب عقلانی سخن می‌گویند. همان‌طور که در جدول ۴ مشهود است، رابطه بین هزینه‌های سیاسی پرداخت‌شده

آزمون الگوی شماره ۱

در این بخش دو الگوی برآمده از چارچوب نظری پژوهش با نرم‌افزار آموس بررسی می‌شود.

نتایج درباره رابطه هزینه‌های پرداخت شده با مشارکت سیاسی متفاوت است. یافته‌ها از وجود رابطه مستقیم و معنادار بین این دو متغیر پرده برمی‌دارند. همچنین از رابطه‌ای در تضاد با قضایای نظریه انتخاب عقلانی سخن می‌گویند. همان‌طور که در جدول ۴ مشهود است، رابطه بین هزینه‌های سیاسی پرداخت‌شده

شکل ۲- الگوی تجربی پژوهش: تأثیر هزینه پرداخت شده و هزینه درک شده آنلاین بر مشارکت سیاسی آنلاین

Fig 2- Empirical research model: The effect of paid and perceived online costs on online political participation

جدول ۵- وضعیت شاخص‌های برازش الگوی ساختاری پژوهش

Table 5 - Status of structural model fit indicators

شاخص	شرح	بازده پذیرفتنی	مقدار	وضعیت
CMIN/DF	کای اسکوئر بهنجار شده	مقادیر بین ۲ تا ۳	۲/۰۴۶	برازش مناسب
CFI	شاخص برازش تطبیقی	مقدار بیشتر از ۰/۹۰	۰/۹۷۶	برازش مناسب
PCFI	شاخص نیکویی برازش مقتصد	مقدار بیشتر از ۰/۵۰	۰/۷۸۸	برازش مناسب
RMSEA	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	مقدار کمتر از ۰/۰۸	۰/۰۵۲	برازش مناسب

جدول ۶- وضعیت وزن‌های رگرسیونی

Table 6- Status of regression weights

متغیرها	برآورد	خطای معیار	نسبت بحرانی	سطح معناداری
هزینه سیاسی درک شده آنلاین ← مشارکت سیاسی آنلاین	۰/۰۶۳	۰/۰۳۸	۱/۶۶۶	۰/۰۹۶
هزینه‌های سیاسی پرداخت شده ← مشارکت سیاسی آنلاین	۰/۰۵۹۳	۰/۱۴۰	۴/۲۲۸	۰/۰۰۱

و آنلاین، مشارکت سیاسی آنلاین دانشجویان را افزایش می‌دهد. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، رابطه بین هزینه درک شده آنلاین با مشارکت سیاسی آنلاین معنادار نیست؛ بدین معنا که دانشجویان صرفاً براساس درک کلی خود از هزینه‌های مشارکت تصمیم به کنش داشتن یا کنش نداشتن سیاسی نمی‌گیرند. همچنین نتایج حاصل از آزمون الگوی پژوهش نشان می‌دهند هزینه‌های سیاسی پرداخت شده بیشترین ارتباط معنادار را با متغیر وابسته مشارکت سیاسی آنلاین داشته‌اند (Beta=32%). آزمون الگوی پژوهش نشان می‌دهد مجموع

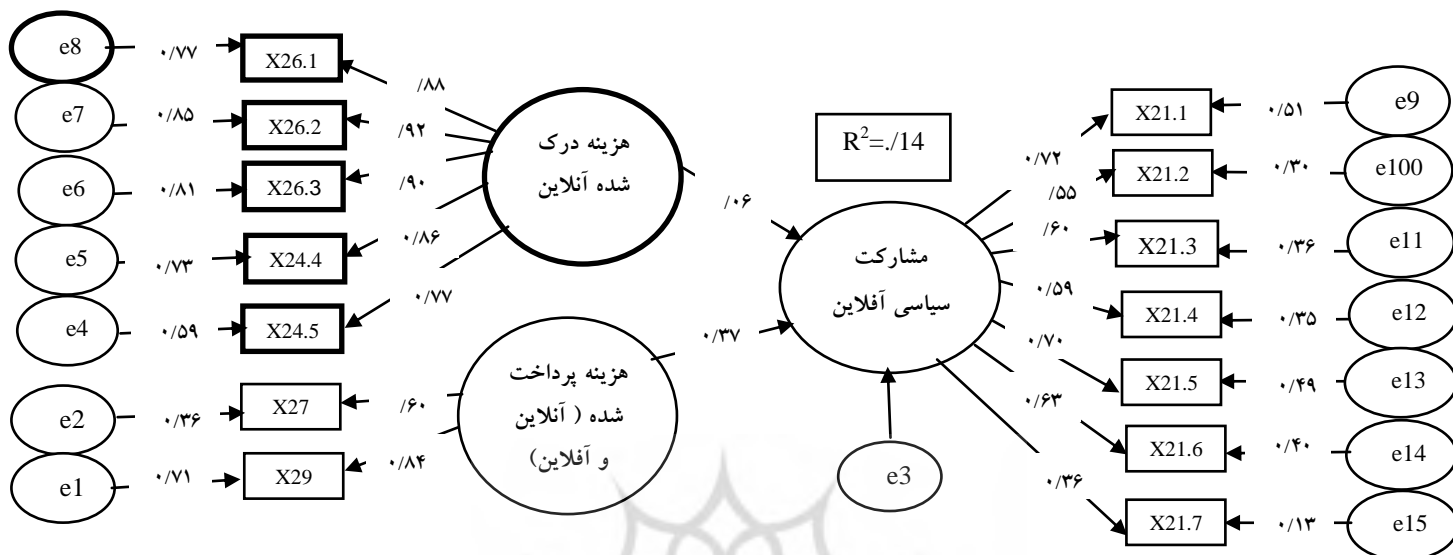
در این الگو به دلیل اینکه بعد هزینه سیاسی درک شده آنلاین با گویه‌های هزینه سیاسی درک شده آنلاین دارای هم‌خطی بالا بود و شاخص‌های اصلاح در مدل‌سازی نمرات بالایی را گزارش می‌دادند، تنها در الگوی بعد هزینه سیاسی درک شده آنلاین مدنظر قرار گرفته است. نتایج به‌دست‌آمده از الگوی پژوهش نیز نتایج قبلی را تأیید می‌کنند. همچنان که در الگوی ذکر شده نیز مشهود است، رابطه بین هزینه‌های سیاسی پرداخت شده آنلاین و آنلاین با مشارکت سیاسی آنلاین معنادار است. بدین معنا که افزایش هزینه سیاسی پرداخت شده آنلاین

نشان می‌دهند الگوی تدوین شده پذیرفتنی است.

آزمون الگوی شماره ۲

متغیرهای مستقل پژوهش توانسته‌اند ۱۱٪ ($R^2 = 11\%$) از تغییرات متغیر وابسته پژوهش یعنی مشارکت سیاسی آنلاین دانشجویان را تبیین کنند. شاخص‌های برازش الگوی ساختاری

شکل ۳- الگوی تجربی پژوهش: تأثیر هزینه‌های پرداخت شده و هزینه درک شده آنلاین بر مشارکت سیاسی آفلاین

Fig 3- Empirical research model: The effect of paid and perceived online costs on offline political participation

جدول ۷- وضعیت شاخص‌های برازش الگوی ساختاری پژوهش

Table 7- Status of indicators of structural structure of research

شاخص	شرح	بازده پذیرفتنی	مقدار	وضعیت
CMIN/DF	کای اسکوتر بهنجار شده	مقادیر بین ۲ تا ۳	۲/۱۹۷	برازش مناسب
CFI	شاخص برازش تطبیقی	مقدار بیشتر از ۰/۹۰	۰/۹۶۴	برازش مناسب
PCFI	شاخص نیکویی برازش مقتصد	مقدار بیشتر از ۰/۵۰	۰/۷۹۵	برازش مناسب
RMSEA	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	مقدار کمتر از ۰/۰۸	۰/۰۵۵	برازش مناسب

جدول ۸- وضعیت وزن‌های رگرسیونی

Table 8- Status of regression weights

متغیرها	برآورد	خطای معیار	نسبت بحرانی	سطح معناداری
هزینه سیاسی درک شده آنلاین ← مشارکت سیاسی آفلاین	۰/۰۵۰	۰/۰۴۴	۱/۱۴۳	۰/۲۵۳
هزینه‌های سیاسی پرداخت شده ← مشارکت سیاسی آفلاین	۰/۶۳۶	۰/۱۵۸	۴/۰۲۱	۰/۰۰۱

رویکرد انتخاب عقلانی را تأیید نمی‌کند. بر همین اساس، هزینه‌های پرداخت شده سیاسی مانع مشارکت سیاسی دانشجویان در فضاهای واقعی نیست؛ اما رابطه بین هزینه سیاسی درک شده آنلاین و مشارکت سیاسی آفلاین معنادار نیست؛ بنابراین، نمی‌توان گفت افراد بر

نتایج به دست آمده از الگوی شماره ۲ نشان می‌دهند رابطه بین هزینه‌های سیاسی پرداخت شده آنلاین و آفلاین با مشارکت سیاسی آفلاین معنادار است؛ بدین معنا که افزایش هزینه سیاسی پرداخت شده آنلاین و آنلاین پاسخگویان، سبب افزایش مشارکت سیاسی آفلاین دانشجویان می‌شود. این یافته

در رسیدن به هدف با شکست روبه رو شود و افراد درگیر هزینه پرداخت کنند، گروه ذکر شده به دلیل حضورنداشتن در صحنه هزینه را قبول نخواهند کرد. از این افراد می‌توان به منزله گروهی یاد کرد که خواهان سواری مجانی‌اند؛ در واقع، استدلال این گروه این است که در صورت نتیجه‌گرفتن مشارکت‌کنندگان، با صرف کمترین هزینه به بیشترین سود دست خواهند یافت و چنانچه نتیجه‌ای حاصل نشود، آنها متضرر هم نخواهند شد (هرچند گاهی اتفاق می‌افتد که نتیجه حاصل می‌شود و گروهی که خود را درگیر نکرده‌اند، سهمی به دست نخواهند آورد). دسته دوم کسانی‌اند که خود را درگیر مشارکت سیاسی می‌کنند و با نگاه هزینه - منفعت در سطوح مختلف مشارکت سیاسی حضور می‌یابند. این دسته از کنشگران یا تنها به رأی دادن و حضور در کمپین‌ها و تماس با رجال سیاسی و احزاب اکتفا می‌کنند (مشارکت متعارف) و یا به اقدام جمعی، کنش مستقیم و خشونت سیاسی (مشارکت غیرمتعارف) نیز می‌پردازند. رویکرد انتخاب عقلانی معتقد است هر دو گروه با محاسبه هزینه - منفعت دست به چنین اقداماتی می‌زنند و گروهی که می‌پذیرد مشارکت غیرمتعارف انجام دهد، هزینه‌های پرداخت‌شده آن را نیز متقبل می‌شود و گروهی که تنها به مشارکت متعارف اکتفا می‌کند، با محاسبه عقلانی بر این استدلال است که از یک سو می‌تواند با پرداخت هزینه کمتر به سود بیشتر دست یابد و از دیگر سو درک هزینه مانع مشارکت غیرمتعارف از جانب آنها می‌شود. حال با توجه به گسترش فناوری‌های جدید و اینترنت این امکان وجود دارد که افراد برخی از علایق، منافع و فعالیت‌های سیاسی خود را در فضای تعاملی آنلاین دنبال کنند؛ بنابراین، درک مشارکت سیاسی افراد جامعه بدون در نظر گرفتن ابعاد آنلاین آن کامل و جامع نخواهد بود. در دنیایی که روزه‌روز بیشتر و بیشتر دوفضایی می‌شود، مشارکت سیاسی تنها به یک بعد یعنی مشارکت در فضای آنلاین (واقعی) محدود نیست؛ بلکه بعد دیگری با عنوان «مشارکت سیاسی آنلاین (مشارکت سیاسی در فضای مجازی)» نیز برای مشارکت سیاسی فراهم شده است

مبنای درک هزینه و منفعت، در مشارکت سیاسی حضور پیدا می‌کنند یا خیر. شاخص‌های برآزش الگوی ساختاری نشان می‌دهند الگوی تدوین‌شده پذیرفتنی است. همچنین نتایج حاصل از آزمون الگوی پژوهش نشان می‌دهند هزینه‌های سیاسی پرداخت‌شده بیشترین ارتباط معنادار را با متغیر وابسته مشارکت سیاسی آنلاین داشته‌اند ($\text{Beta}=37\%$). آزمون الگوی پژوهش نشان می‌دهد مجموع متغیرهای مستقل پژوهش توانسته‌اند 14% ($R^2=14\%$) از تغییرات متغیر وابسته پژوهش یعنی مشارکت سیاسی آنلاین دانشجویان را تبیین کنند.

نتیجه

هدف پژوهش حاضر مطالعه رابطه هزینه‌های سیاسی و مشارکت سیاسی در دو فضای آنلاین و آفلاین براساس رویکرد انتخاب عقلانی بوده است. جامعه آماری را دانشجویان همه مقاطع تحصیلی دانشگاه شیراز تشکیل داده است؛ قشری از افراد جامعه که همیشه نقش آنها در سطوح متفاوت مشارکت سیاسی در جامعه ایران تعیین‌کننده بوده است. همان گونه که ذکر شد، مشارکت سیاسی سطوح مختلفی را در نظام سیاسی در بر می‌گیرد. دامنه این سطوح از درگیری‌نداشتن تا داشتن مقام رسمی سیاسی را شامل می‌شود. رویکرد انتخاب عقلانی معتقد است نوع نگاه افراد به مشارکت سیاسی همچون سایر کنش‌های افراد در زندگی برحسب محاسبه سود و زیان است؛ یعنی افراد با یک نوع نگاه عقلانی و محاسبه‌گرایانه مبتنی بر سبک و سنگین کردن هزینه - فایده تصمیم می‌گیرند مشارکت داشته باشند یا خیر. به طور کلی در بحث مشارکت سیاسی افراد به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول کسانی‌اند که خود را درگیر مشارکت نمی‌کنند و از دور تماشاگر فعالیت و رفتارهای سیاسی دیگر افرادند. این دسته از افراد بدون پرداخت هر نوع هزینه‌ای به دنبال بهره‌مند شدن از منافع مشارکت دیگران‌اند. نگاه این گروه از افراد براساس هزینه - فایده، با این استدلال همراه است که اگر افراد درگیر در مشارکت به اهداف خود دست یابند، آنها نیز در سود شریک‌اند و چنانچه مشارکت سیاسی

با توجه به مباحث مطرح‌شده، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سه سؤال است و بر مبنای سؤالات، فرضیه‌هایی مطرح و آزمون شدند. سؤالات از این قرارند: آیا فضای آنلاین عرصه کم‌هزینه‌تری برای مشارکت است یا خیر؟ آیا گروه‌هایی که مشارکت و فعالیت آنها در فضای واقعی پرهزینه تصور می‌شود و یا هزینه بیشتری پرداخت کرده‌اند، مشارکت سیاسی بیشتری در فضای مجازی دارند یا خیر؟ آیا رویکرد انتخاب عقلانی می‌تواند تبیین مناسبی از مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین افراد ارائه دهد؟

در پاسخ به این سؤال که آیا فضای آنلاین عرصه کم‌هزینه‌تری برای مشارکت است یا خیر، می‌توان گفت بین مؤلفه‌های هزینه سیاسی درک‌شده، بیشترین میانگین به هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین مربوط بوده است. بر این اساس، می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که فضای آنلاین از نظر هزینه پرداخت شده نسبت به فضای آفلاین فضای امن‌تری است؛ یعنی افراد دارای مشارکت سیاسی آنلاین، هزینه سیاسی کمتری و کسانی که در فضای آفلاین (واقعی) مشارکت می‌کنند، هزینه‌های بیشتری را پرداخت می‌کنند؛ هرچند هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین (مجازی) از فضای آفلاین بیشتر است و شاید این خود عاملی برای بازدارندگی افراد برای حضور در فضای آنلاین شود.

در پاسخ به این سؤال که آیا گروه‌هایی که مشارکت و فعالیت آنها در فضای واقعی پرهزینه تصور می‌شود، در فضای مجازی فعال‌ترند یا خیر، چهار فرضیه آزمون شد. بر این مبنای بین هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین و آفلاین با مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین رابطه وجود ندارد؛ بدین صورت که صرف درک هزینه ارتباط چندانی به مشارکت داشتن یا نداشتن در فضای آنلاین و آفلاین ندارد؛ بنابراین می‌توان گفت افرادی که مشارکت زیادی دارند، احتمالاً از آن دسته از افرادی هستند که به راه و مسیر سیاسی خود ایمان و اعتقاد راسخ‌تری دارند و هزینه‌ها نمی‌توانند آنها را از مسیر خود بازدارند. نکته بعدی این است که چنین

افرادی که تجربه پرداخت هزینه سیاسی را دارند، دیگر ترسی برای مشارکت سیاسی ندارند. پژوهش‌های تجربی پیشین مانند اشتریان و امیرزاده (۱۳۹۴)، رهبرقاسمی و همکاران (۱۳۹۵)، امیدی و مرادی‌فر (۱۳۹۷) و ویسر و استول (2013) تنها شبکه‌های اجتماعی، اینترنت و مشارکت سیاسی را بررسی کرده‌اند و هزینه‌های درک‌شده و پرداخت‌شده در دو فضای آنلاین و آفلاین مشارکت سیاسی در این پژوهش‌ها بررسی نشده‌اند؛ بنابراین، از یک سو نمی‌توان نتایج را با نتایج پژوهش‌های ذکرشده تطبیق داد و از دیگر سو این خود نشان‌دهنده نوآوری و جدیدبودن موضوع و نتایج حاصل از آن است. مجموع این یافته‌ها نشان می‌دهد در ایران و بین دانشجویان نمی‌توان از کنشگر سیاسی عقلانی و محاسبه‌گر با تعریف رویکرد عقلانی سخن گفت. دانشجویان از این منظر کنشگران سیاسی عقلانی و محاسبه‌گر براساس هزینه و فایده نیستند؛ به این دلیل که نه درک و محاسبات آنها از هزینه و فایده جهت‌دهنده به مشارکت سیاسی آنهاست و نه هزینه‌های پرداخت شده سیاسی، آنها را از مشارکت بیشتر باز می‌دارد. علاوه بر آن، هزینه‌های پرداخت‌شده (برای مثال) آفلاین سبب نمی‌شود آنها به مشارکت سیاسی در فضای (آنلاین) با هزینه‌های کمتر روی آورند و برعکس؛ بدین دلیل که نگاه انتزاعی به هزینه و منفعت بدون تجربه کردن آن، به مشارکت داشتن یا نداشتن کمی نخواهد کرد؛ اما برعکس، بین هزینه‌های سیاسی پرداخت‌شده هم در فضای آنلاین و هم آفلاین با مشارکت سیاسی، رابطه معناداری وجود دارد. درباره فضای آفلاین می‌توان گفت اگر افراد هزینه سیاسی بیشتری پرداخت کرده باشند، برعکس تبیین رویکرد انتخاب عقلانی، مشارکت سیاسی آفلاین بیشتری نیز انجام خواهد شد. دلیل اینکه چرا درک از هزینه، رابطه معناداری با مشارکت ندارد، احتمالاً به این امر مرتبط است که یکی از عواملی که سبب وجودداشتن مشارکت سیاسی افراد می‌شود، ترس از تبعات آن است؛ این ترس به دو شیوه می‌تواند از بین برود: حضور در یک رفتار جمعی با تعداد زیادی از افراد و دوم، پرداخت

در پاسخ به این سؤال که آیا فضای آنلاین عرصه کم‌هزینه‌تری برای مشارکت است یا خیر، می‌توان گفت بین مؤلفه‌های هزینه سیاسی درک‌شده، بیشترین میانگین به هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین مربوط بوده است. بر این اساس، می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که فضای آنلاین از نظر هزینه پرداخت شده نسبت به فضای آفلاین فضای امن‌تری است؛ یعنی افراد دارای مشارکت سیاسی آنلاین، هزینه سیاسی کمتری و کسانی که در فضای آفلاین (واقعی) مشارکت می‌کنند، هزینه‌های بیشتری را پرداخت می‌کنند؛ هرچند هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین (مجازی) از فضای آفلاین بیشتر است و شاید این خود عاملی برای بازدارندگی افراد برای حضور در فضای آنلاین شود.

در پاسخ به این سؤال که آیا گروه‌هایی که مشارکت و فعالیت آنها در فضای واقعی پرهزینه تصور می‌شود، در فضای مجازی فعال‌ترند یا خیر، چهار فرضیه آزمون شد. بر این مبنای بین هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین و آفلاین با مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین رابطه وجود ندارد؛ بدین صورت که صرف درک هزینه ارتباط چندانی به مشارکت داشتن یا نداشتن در فضای آنلاین و آفلاین ندارد؛ بنابراین می‌توان گفت افرادی که مشارکت زیادی دارند، احتمالاً از آن دسته از افرادی هستند که به راه و مسیر سیاسی خود ایمان و اعتقاد راسخ‌تری دارند و هزینه‌ها نمی‌توانند آنها را از مسیر خود بازدارند. نکته بعدی این است که چنین

در پاسخ به این سؤال که آیا فضای آنلاین عرصه کم‌هزینه‌تری برای مشارکت است یا خیر، می‌توان گفت بین مؤلفه‌های هزینه سیاسی درک‌شده، بیشترین میانگین به هزینه سیاسی درک‌شده آنلاین مربوط بوده است. بر این اساس، می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که فضای آنلاین از نظر هزینه پرداخت شده نسبت به فضای آفلاین فضای امن‌تری است؛ یعنی افراد دارای مشارکت سیاسی آنلاین، هزینه سیاسی کمتری و کسانی که در فضای آفلاین (واقعی) مشارکت می‌کنند، هزینه‌های بیشتری را پرداخت می‌کنند؛ هرچند هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین (مجازی) از فضای آفلاین بیشتر است و شاید این خود عاملی برای بازدارندگی افراد برای حضور در فضای آنلاین شود.

در پاسخ به این سؤال که آیا گروه‌هایی که مشارکت و فعالیت آنها در فضای واقعی پرهزینه تصور می‌شود، در فضای مجازی فعال‌ترند یا خیر، چهار فرضیه آزمون شد. بر این مبنای بین هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین و آفلاین با مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین رابطه وجود ندارد؛ بدین صورت که صرف درک هزینه ارتباط چندانی به مشارکت داشتن یا نداشتن در فضای آنلاین و آفلاین ندارد؛ بنابراین می‌توان گفت افرادی که مشارکت زیادی دارند، احتمالاً از آن دسته از افرادی هستند که به راه و مسیر سیاسی خود ایمان و اعتقاد راسخ‌تری دارند و هزینه‌ها نمی‌توانند آنها را از مسیر خود بازدارند. نکته بعدی این است که چنین

در پاسخ به این سؤال که آیا گروه‌هایی که مشارکت و فعالیت آنها در فضای واقعی پرهزینه تصور می‌شود، در فضای مجازی فعال‌ترند یا خیر، چهار فرضیه آزمون شد. بر این مبنای بین هزینه‌های سیاسی درک‌شده در فضای آنلاین و آفلاین با مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین رابطه وجود ندارد؛ بدین صورت که صرف درک هزینه ارتباط چندانی به مشارکت داشتن یا نداشتن در فضای آنلاین و آفلاین ندارد؛ بنابراین می‌توان گفت افرادی که مشارکت زیادی دارند، احتمالاً از آن دسته از افرادی هستند که به راه و مسیر سیاسی خود ایمان و اعتقاد راسخ‌تری دارند و هزینه‌ها نمی‌توانند آنها را از مسیر خود بازدارند. نکته بعدی این است که چنین

عاطفی می‌نامد، می‌توان به‌صورت پیوستاری از اطمینان، اشتیاق و خوشبختی تا افسردگی و اندوه در نظر گرفت (مقدس و اسلام، ۱۳۸۵).

این پژوهش نیز همچون سایر پژوهش‌ها محدودیت‌هایی داشته است؛ از یک سو، فقط دربارهٔ هزینه‌ها و فایده‌های مبتنی بر رویکرد انتخاب عقلانی مطالعه کرده است و نقش سایر عوامل موجود در فرهنگ سیاسی دانشجویی در ایران همچون جامعه‌پذیری سیاسی، باورها و ارزش‌های موجود در خرده‌فرهنگ دانشجویی را از نظر دور داشته است. از سوی دیگر، مطالعه با رویکرد کمی و روش پیمایش انجام شده است که قابلیت سنجش و درک معنای ذهنی دانشجویان از مشارکت سیاسی را ندارد؛ در حالی که روش‌های کیفی این قابلیت را دارند که به درک بهتر ما از ناتوانی رویکرد انتخاب عقلانی در تبیین مشارکت سیاسی دانشجویان پرده بردارند و عوامل تأثیرگذارتر را کشف کنند؛ از این رو، پیشنهاد می‌شود پژوهشگران در پژوهش‌های بعدی با رویکرد تفسیری و روش‌های کیفی تلاش کنند کنش سیاسی دانشجویان در ایران را - که براساس یافته‌های این پژوهش نه عقلانی‌اند و نه محاسبه‌گرانه - بهتر درک کنند. از سوی دیگر، پژوهشگران در مطالعات بعدی با رویکردی بومی به فهم فرهنگ مشارکت سیاسی دانشجویان و عناصر فرهنگی مرتبط با بستر اجتماعی، فرهنگی و تاریخی ایران بپردازند. همچنین در پژوهش‌های بعدی نقدهای معطوف به نظریهٔ انتخاب عقلانی دربارهٔ مشارکت سیاسی، باید مدنظر قرار گیرد و پاداش‌ها و هزینه‌های مرتبط صرفاً هزینه‌ها و پاداش‌های مادی نباشند. از این منظر باورها و ایدئولوژی‌های سیاسی و فرهنگی افراد و میزان تعهد آنها می‌تواند تبیین بهتری از مشارکت سیاسی ارائه دهند که بهتر است در پژوهش‌های بعدی به آنها توجه شود.

منابع

ابراهیمی، ق؛ بابازاده بائی، ع. و ابراهیمی‌کتابی، ح. (۱۳۹۰). «بررسی تأثیر اعتماد سیاسی بر مشارکت سیاسی؛

آن هزینه و ریخته‌شدن ترس افراد. دلیل احتمالی دیگر این یافته می‌تواند این باشد که اتفاقاً مشارکت در میزان پایین و سطوح اولیهٔ آن هزینهٔ چندانی ندارد. هرچه مشارکت افراد از سطوح سلسله‌مراتبی آن بالاتر می‌رود، مثلاً فعالیت در احزاب و ... هزینه‌های سیاسی شروع می‌شوند؛ بنابراین، مشارکت در سطوح بالاتر مساوی است با پرداخت هزینهٔ بیشتر و دربارهٔ فضای آنلاین نیز بدین صورت است که اگر افراد هزینهٔ سیاسی را پرداخت کنند، حضور آنها در مشارکت سیاسی آنلاین پررنگ‌تر خواهد شد. در این شرایط شبکه‌های اجتماعی (به‌ویژه اینستاگرام، توئیتر و تلگرام) به مکانی برای ابراز عقیده و بیان نظرهای این افراد تبدیل می‌شود و طرفداران آنها با لایک‌کردن، ری توئیت و یا عضو شدن در کانال‌های منتسب به آنها، به بازسازی و نهادینه‌شدن هویت سیاسی چنین افرادی کمک خواهند کرد؛ بنابراین، پرداخت هزینه سبب حضور پررنگ در هر دو فضا می‌شود.

در پایان بر پایهٔ نتایج به‌دست‌آمده، می‌توان گفت نظریهٔ عقلانی دربارهٔ مشارکت سیاسی آنلاین و آفلاین بین دانشجویان مطالعه‌شده جوابگو نیست؛ یعنی پرداخت هزینه نتوانسته است مانع مشارکت سیاسی دانشجویان شود. در نقد نظریهٔ انتخاب عقلانی، رندل کالینز بر این باور است که اگر این اصل را که رفتار از طریق بیشینه‌سازی و در برخی شرایط برانگیخته می‌شود، هستهٔ تحلیلی رفتار انتخاب عقلانی در نظر بگیریم، بدان معناست که آنچه در تعاملات اجتماعی رخ می‌دهد، از طریق نسبت بین پاداش کنش‌های بدیل و هزینهٔ آنها تعیین می‌شود. به نظر او پژوهش‌های زیاد انجام شده دربارهٔ رفتار انسانی نشان می‌دهند مردم در واقع، زیاد هم حسابگرانه عمل نمی‌کنند. کالینز بر ضعف مهم دیگر نظریهٔ انتخاب عقلانی یعنی غفلت آنها از عواطف نیز تأکید می‌کند. بسیاری از چیزهایی را که مردم می‌خواهند و محرک آنهاست، نمی‌توان براساس مقیاس‌های رایج سنجید؛ چون اصلاً مادی نیستند. به نظر او باید عواطف را بیش از پاداش‌های مادی، نیروی اولیهٔ محرک کنش‌های انسانی دانست. آنچه او انرژی

- پژوهش‌نامه علوم سیاسی، د ۲، ش ۱، ص ۷۷-۵۹. عاملی، س. (۱۳۹۵). *مطالعات جهانی شدن: دوفضایی شدن‌ها و دوج جهانی شدن‌ها*. تهران: سمت.
- عبداللهی نژاد، ع؛ قاسمی نژاد، الف. و صادقی، ج. (۱۳۹۵). «رسانه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی در انتخابات: رابطه استفاده از فیس‌بوک، تلگرام و اینستاگرام و مشارکت سیاسی دانشجویان در انتخابات هفتم اسفند ۱۳۹۴»، *فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین*، د ۲، ش ۵، ص ۷۳-۳۳.
- غفاری هشین، ز؛ بیگی نیا، ع. و تصمیم قطعی، الف. (۱۳۸۹). «عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان علوم سیاسی و فنی دانشگاه تهران»، *دانش سیاسی*، د ۶، ش ۲، ص ۲۴۰-۲۰۷.
- کشاورز، ز. و یزدخواستی، ب. (۱۳۹۱). «تحلیل جامعه شناختی رفتار انتخاباتی؛ مورد مطالعه: نهمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی حوزه انتخابیه اصفهان»، *فصلنامه مطالعات انتخابات*، ش ۱، ص ۳۴-۹.
- لیتل، د. (۱۳۸۱). *تبیین در علوم اجتماعی*. ترجمه عبدالکریم سروش، تهران، مؤسسه فرهنگی صراط.
- مقدس، ع. و اسلام، ع. (۱۳۸۵). «کاوشی در نظریه انتخاب عقلانی با تأکید بر آرای مایکل هکتر»، *مجله علوم اجتماعی*، د ۱ ش ۳، ص ۱۷۵-۲۱۱.
- مور، ب. (۱۳۶۹). *ریشه‌های اجتماعی دیکتاتوری و دموکراسی*. ترجمه حسین بشیریه، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- Dominguez, J. I. & Huntington, S. P. (1975). Political development in handbook of political science reading, Mass, 3, 1-114.
- Downs, A. (1975). An economic theory of political action in a democracy. *The Journal of Political Economy*, 65 (2), 135-150.
- Milbrath, L. W. & Goel, M. L. (1977). *Political participation. how and why people get involved in politics*. Chicago: RandMcNally.
- Scaff, L. (1975). Two concepts of political participation. *The Western Political Science Review*, 28 (2), 1-11.
- مطالعه دانشجویان عضو تشکل های دانشجویان انجمن اسلامی و بسیج دانشجویی دانشگاه های مازندران و صنعتی نوشیروانی بابل». *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، د ۲، ش ۴، ص ۸۲-۶۳.
- اشتریان، ک. و امیرزاده، م. (۱۳۹۴). «بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مشارکت سیاسی؛ مطالعه موردی: شهر تهران». *فصلنامه سیاست*، د ۴۵، ش ۴، ص ۸۴۱-۸۲۵.
- امیدی، ع. و مرادی‌فر، س. (۱۳۹۷). «تبیین تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر مشارکت سیاسی؛ مطالعه موردی استان مازندران». *مجله رسانه جهانی*، د ۱۳، ش ۱، ص ۲۷۵-۲۵۴.
- جوادی یگانه، م. (۱۳۸۷). «رویکرد جامعه‌شناسانه نظریه انتخاب عقلانی»، *راهبرد فرهنگ*، ش ۳، ص ۶۰-۴۷.
- دال، ر. (۱۳۷۴). *تجزیه و تحلیل جدید سیاست*. ترجمه حسن ظفریان، تهران: مترجم.
- راش، م. (۱۳۸۱). *جامعه و سیاست*. ترجمه منوچهر صیوری، تهران: سمت.
- رضایی، ح. (۱۳۹۲). «نظریه‌های مشارکت سیاسی با رویکرد انتخابات»، *فصلنامه مطالعات انتخابات*، د ۱۱ ش ۱۱، ص ۶۳-۵۴.
- رهبرقاضی، م؛ مسعودنیا، ح. صادقی نقدعلی، ز. و پوره، الف. (۱۳۹۵). «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در تمایل به مشارکت انتخاباتی و جهت‌گیری‌های سیاسی»، *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*، د ۲۳، ش ۲، ص ۱۴۵-۱۲۵.
- سرداری، ع. (۱۳۹۲). *تحلیل میزان مشارکت انتخاباتی در انتخابات ریاست‌جمهوری ایران (۱۳۸۱-۱۳۵۸)*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- سیدامامی، ک. (۱۳۸۶). «مشارکت سیاسی دانشجویان: ارزیابی برخی از پیش‌بینی‌کننده‌های مشارکت سیاسی».

Quarterly, 28 (3), 447-462.

Vissers, S. & Stoll, D. (2013). Internet and new modes of political participation: Online participation versus offline participation. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.867356>. 937-955

